

ÇEVİRİ ELEŞTİRİCİLİĞİNE UYGULAMALI BİR ÖRNEK OLARAK EŞ-ŞÂMÎ'NİN “SÜBÜLÜ'L-HÜDÂ VE'R-REŞÂD FÎ SÎRETİ HAYRÎ'L-'İBÂD” ADLI ESERİNİN TÜRKÇE ÇEVİRİSİNİN ELEŞTİRİSİ

İbrahim BARCA*

Öz: Bu makalede “İslam Kaynak Eserlerinin Çeviri Eleştirisi” denemesi yapılmaya çalışıldı. Eleştirisi yapılan eser, eş-Şâmî'nin “Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti hayrî'l-'ibâd” adlı eserinin “Peygamber Külliyyatı” adlı Türkçe çevirisidir.

Temel İslam ilimlerine ait eserlerin tercüme hatalarından arındırılması; çeviri eleştiriciliğinin belirli yöntemlerle, bilimsel bir amaç doğrultusunda yapılmasına katkı sunmaktır. Bu yaklaşım “Bağlanma Teorisi” olarak adlandırılmaktadır. Bu teoride öncelikle çeviri ile çeviri eleştirisinin kavramsal tahlili yapılmış, tarihsel gelişim süreci incelenmiştir. Bu bağlamda, bilimsel, sanatsal ve ahlâkî açıdan örneklerle uygulamanın geçerliliği denenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti hayrî'l-'ibâd, eş-Şâmî, çeviri eleştirisi, hedef eser, kaynak eser.

*Öğr. Grv., Siirt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı
(bureyha1977@hotmail.com).

AN APPLIED EXAMPLE TO TRANSLATION CRITICISM DUE TO AL-SHÂMÎ'S “SUBULU’L-HUDÂ VA’R-RASHÂD FÎ SÎRETI KHAYRI’L-‘IBÂD”

Abstract: This paper is an attempt to applied translation criticism of the Islamic sources. The selected book for the application is al-Shâmî’s Siyer book “*Subulu’l-hudâ va’r-rashâd fî sîreti khayri’l-‘ibâd*”. The Turkish translation of this book is named as “*Peygamber Külliyatı*”.

Debugging the books on Islamic sciences from rare mistakes is to contribute on making translation criticism with specific methods and with a scientific aim. This approach is named as “Attachment Theory”. In this approach, previously, the conceptual analysis of translation and translation criticism and the examination of the historical development process have been done. In this context, the reliability of the applied approach is experienced through the scientific, artistic and ethical samples.

Keywords: “Subulu’l-hudâ va’r-rashâd fî sîreti khayri’l-‘ibâd”, al-Shâmî, translation criticism, target book, reference book.

Giriş

İslâm medeniyetine kaynaklık eden en önemli unsur, hiç kuşkusuz İslâm’ın kaynak eserleridir. En birincil kaynak olan Kur’ân-ı Kerîm’in yazılmasının yanında İslâmiyet’in ilk döneminden itibaren Hz. Peygamber’in sözleri, fiilleri ve savaşları yazılıp kayıt altına alınmıştır.¹ Fethedilen coğrafyanın gün geçtikçe genişlemesinin beraberinde getirdiği toplumsal, fikrî ve siyasî dokunun değişmesi/ gelişmesi kaynak eserlerin sayısını artırdığı gibi içeriklerinin de aslını kaybetmeden zenginleşmesini sağladı. Bugün bütün bunların bir sonucu olarak önümüzde İslâm ilimlerine ait yazılmış binlerce ciltlik yazma ve basılmış kaynak eser mevcuttur.

Kur’ân-ı Kerîm ve Hz. Muhammed’in (sav) dilinin Arapça olması İslâm dininden neşet eden ve onun ile irtibatlı olan ilimlere ait ilk eserlerin Arap lisanıyla yazılmasını gerektirmişti. Zamanla farklı coğrafyalarda ikamet eden Arap olmayanların da İslâm dinini kabul etmeleri, beraberinde sözü edilen eserlerin değişik saiklerle farklı dillere tercüme edilmesini gerekli kılmıştır.

¹ Muhammed Buhârî, *el-Câmi’u’s-sahîhi’l-muhtasar*, “Kitâbetü’l-İlim”, hadis no. 111,112.

Özellikle günümüzde temel İslâm kaynak eserlerinin çevirilerinde sayıca memnun edici bir artış gözlemlenmekteyken, çeviriye dair nitelik söz konusu olunca istenilen düzeye henüz ulaşamadığı görülmektedir. Çevirilerin istenilen kalitede olmayışı, okuyucuda İslâm kaynak eserlerini anlayamama ve dolayısıyla onlardan uzaklaşmaya neden olduğu gibi uzun vadede ise İslâm ilimleri ile alakalı Türkçe konuşan ve yazan insanların önüne birçok zihinsel ve pratik sorun yumağı koyacağı benziyor.

Yukarıda değinilen gerekçelerden yola çıkarak makalemizin konusunu “*İslâm Kaynak Eserlerinin Çeviri Eleştirisi*” olarak belirledik. Üzerinde uygulama yapılacak eser İmam eş-Şâmî’nin “Sübülü’l-hüdâ ve’r-reşâd fî sîreti hayri’l-‘ibâd” adlı siyer kitabının “Peygamber Külliyyatı” adındaki Türkçe çevirisidir.

Çalışmanın amacı, temel İslâm ilimlerini içeren çeviri eserlerine yönelik yapılan eleştirilerin öznel ve haksız yargılamalardan, hata avcılığından arındırılıp; üzerinde ittifak edilebilecek yöntemler kullanılarak, belirlenmiş ilmî bir amaç güdülerek yapılmasına katkı sunmuş olmaktır. Sözü edilen amacın gerçekleşmesi, İslâmî düşünüş ve hayatın teorik ve pratik altyapısını teşkil eden İslâm kaynak eserlerinin Türkçe konuşan ve yazan insanlara doğru bir biçimde aktarımında önemli bir unsur teşkil etmektedir.

Uygulamamıza başlamadan önce çeviri ve çeviri eleştiriciliği kavramlarının tanımını ve bu iki kavramın tarihsel gelişim sürecini ortaya koyarak tutarlı ve bütüncül bir yaklaşım elde etmeye çalıştık. Ayrıca uygulamamızda nasıl bir yol izlediğimizi, yöntem başlığı altında aktardık.

Çeviri ve Çeviri Eleştiriciliği

Arapçada ‘tercüme’, İngilizcede ‘translation’ kelimeleri ile anlatılmak istenen anlam, Türkçede ‘çeviri’ kelimesiyle ifade edilmektedir. Çeviri kavramının ne olduğuna dair birçok tanımlama yapılmıştır. Biz bu çalışmamızda, ele aldığımız İslâm kaynak eserlerini de göz önünde bulundurarak tercüme/çeviriyi şöyle tanımladık: “*Çeviri; herhangi bir dile ait düşünce, duygu ve bilginin direkt aktarılamadığı zamanlarda başka bir dil, sembol ve işaretin aracılığıyla dolaylı iletilmesidir.*”

Çeviri, en iptidâî haliyle neredeyse insanoğlunun dünyada var olup birbiriyle iletişime geçmesiyle başlamıştır. Çeviri çeşitlerinden biri olan yazının çevirisi ise yazının bulunmasından hemen sonraya rastlar. İlkçağda Sümerlerin bulmuş

olduğu yazının Asurlu tüccarlar tarafından Anadolu'ya getirildiği kabul edilirse şayet, Hititlilerle Mısırlılar arasında imzalanan Kadeş barış anlaşmasının iki dilde de çevirilerinin yapılmamış olması uzak bir ihtimal gibi görünmektedir.

Anlatıya göre İlkçağda İran'da yaşamış olan ve peygamber olduğu tartışılan Zerdüşt'ün isteğiyle İranlı yöneticiler Hint ve Çin ilimleri ile kültürlerine ait kitapları Farsça'ya tercüme ettirmişlerdir. Makedonyalı İskender, İran'a hâkim olduğu sırada Farsça çevirileri Rum ve Kıptî dillerine tercüme ettirdikten sonra yakmış ve/veya yaktırmıştır. İlkçağda Yunanca yazılmış birçok Felsefe ve Mantık kitabı, Farsçaya çevrilmiştir.²

Batı kültüründe kalıcılığı açısından ilk çeviri, Livius Andronicus'a ait "Odysseia"nın çevirisi olarak kabul edilebilir. İlkçağ'ın önemli çevirmenlerinden birisi de Çiçero'dur. Çiçero'nun Kutsal Kitap'tan Latinceye yaptığı ünlü "Vulgata" çevirisi, çeviribilim sorunlarına değinmesi nedeniyle önemlidir. Ortaçağ sonlarında Martin Luther, "İncil" çevirisiyle Batı çeviri sürecinin köşe taşlarından biridir.³

Batı orijinli çeviri çalışmaları ve araştırmaları son yıllarda artarak hız kazanmıştır. Batı kültüründe çeviribilim kavramını ilk kez kullanan Schleiermacher'dır.⁴ Catford ve Nida gibi çeviri araştırmacıları, çeviriyi bilimsel olarak ele almış ve incelemişlerdir.⁵

Çeviri faaliyetinin hemen akabinde ve onun bir alt dalı olarak gelişen çeviri eleştirisi ve eleştiriciliğiyle ilgili farklı bakış açıları, çeviri eleştirisine dair birbirinden farklı tanımlamaları beraberinde getirmiştir. Materyalist Çeviri, Feminist Çeviri, Sosyolojik ve Psikanalist Çeviri kuram sahipleri birbirlerinden farklı çeviri eleştirisi tanımlamaları yapagelmışlerdir.

Çalışmamızda eleştiri uygulamasını üzerinde gerçekleştireceğimiz tercüme eser; İslâm ilimleri arasında özel bir yeri olan siyer yazı türüne aittir. İslâm tarih çalışmaları kapsamında özel bir biyografi ilmî olarak nitelendirilebilen siyer, Hz. Muhammed'in (sav) hayatını kendine ait yöntem, teknik ve içerik sistemi ile ele alıp inceler. Bu nedenle siyer yazıcılık türü, genel anlamda farklı seviyede ve formdaki dinî, edebî ve ilmî metinleri içerisinde barındırabilen bir tür özelliğini gösterir.

² İbnü'n-Nedîm, *Kitâbü'l-Fihrist*, s. 300.

³ Sevil Asuman Karakaya, *Çeviride Anlaşmazlıklar Anlaşmazlıkların Kaynağı ve Uygulamalar Işığında Çözüm Yolları*, s. 15.

⁴ Sevil Asuman Karakaya, *a.g.e.*, s. 5.

⁵ Senem Soyer, *Arapça - Türkçe Çevirilerde Sözcük ve Kalıplaşmış İfadeler Düzeyinde Eşdizimlik Sorunları ve Çözüm Önerileri*, s. 17.

Eleştiriye dair yapılan açıklamalar ve kabul ettiğimiz yaklaşımlar ışığında, çeviri eleştirisini şöyle tarif edebiliriz: “*Belirli bazı yöntemlerle, hedef/bağlanan eserin kaynak/bağlanılan eserle kurmuş olduğu bağlanmanın gözden geçirilmesidir.*”

Batıda 20. yüzyılda çeviriyi bilimselleştirme çalışmalarıyla beraber çeviri eleştiriciliğini dinbilim, dilbilim ve yazınbilimin etkisinden çıkarma, nesnelleştirme gayretleri görülmüştür. Friedrich Schleiermacher, Sahiller, A.W. Schlegel, F. Schlegel, Tieck, Bühler, Katharina Reiss gibi yazarlar çeviri eleştiriciliğiyle ilgili kuramların ve modellerin oluşmasına hizmet etmeye çalışmışlardır.⁶

Çeviriye dair ilkelerin, yaklaşımların belli değerler dizisi içerisinde sistematize edilmesi; çeviri eleştiriciliğinin hata avcılığından, öznel yargılardan ve keyfilikten çıkartılıp belirli bir amacı olan ve çerçevesinin belirgin kılındığı bir alan olmasına yönelik çalışmalara katkı sunabilir. Fakat iletişim olgusunun karmaşık yapısı, kültürden kültüre bu yapıdaki farklılıklar, insanların estetik ve ahlaka dair farklı algılamaları; çeviri türlerinin sabitlenememesi, içiçeliği ve bazılarının biricikliği, genelde eleştirinin özelde de çeviri eleştirisinin tabii bilimlerde olduğu gibi mutlak manada nesnelleştirilmesinin pek gerçekçi ve mümkün olmadığına işaret etmiyor değildir.

İslâmî Geleneğe Çeviri ve Çeviri Eleştirisi

İslâmî geleneğe, Kur’ân-ı Kerîm ve Hz. Peygamber’in yazışmaları bağlamında teorik ve pratik anlamda çeviri ve çeviri eleştiriciliğine dair ilk ilmi tartışmalara çok erken dönemde şahit olunmuştur. Çünkü Allah’ın kelâmı Kur’ân’ın mesajının herkese ulaşmasına bir görev olarak bakan Müslümanların, o mesajın Arap olmayanlara nasıl ulaştırılacağını ihmal etmeleri, bu konuda görüş ileri sürmemeleri düşünülemezdi. İlim mahfillerinde Kur’ân-ı Kerîm’in başka bir dile çevrilip-çevrilemeyeceği veya çevirinin Kur’ân’ın eşdeğeri olup olmayacağı ile ilgili değişik birçok düşünce verileri mevcuttur. İslâm âlimleri arasında Kur’ân temalı çeviri sorunsalına Kur’ân’ın ancak açıklayıcı çevirisi yapılabileceği çözümlü getirilerek, bu konuda bazı istisnalar hariç fikir birlikteliği sağlanmış olduğu söylenebilir.⁷

⁶ Faruk Yücel, *Çeviri Eleştirisi Neyi Eleştirir*, s. 45–47.

⁷ Mennâ el-Kattân, *Mebâhis fi ulûmi'l-Kur’ân*, s. 327.

Hz. Muhammed'in (sav) tebliğ görevini gerçekleştirme amacı bağlamında bir devlet başkanı olarak farklı dilde konuşan civâr devlet yöneticileri, dinî ritüellerini ana dilleriyle devam ettiren komşuları, onu tanımak veya ona sorular sormak gayesiyle gelen yabancı ziyaretçileri ile hem sözlü hem de yazılı diyalogları olduğu bilinmektedir. Örneğin İbranice ibadet eden Yahudiler, Arap Yarımadasına komşu olan Sasanî Devletinin Farsça konuşan devlet adamları, Suriye'de Yunanca-Rumca konuşan Bizans devlet yöneticileri bu kapsamda düşünülebilir.⁸

Kavramsal çerçevesi tam olarak çizilmemiş olsa da İslâmiyet'in en erken döneminde ilk tercüme ve buna bağlı tercüme tenkidi uygulamalarının varlığından bahsedilebilir. Buna örnek olabilecek bir durum, Zeyd b. Sâbit'in rivayet ettiği bir hadiste görülebilir. Sünen-i Ebû Dâvûd'ta nakledildiğine göre Hz. Muhammed (sav); Yahudilerle yazışmalarında İbranice diliyle yazıp okuyabilen Yahudi çevirmenlere ihtiyaç duyduğunu; fakat Yahudi çevirmenlere güvenemeyeceğini gerekçe göstererek Zeyd b. Sâbit'ten (r.a) çeviri yapması için İbraniceyi öğrenmesini istemiş. Hadisin devamında Zeyd'in, "15 gün geçmedi ki ben bu dilde mahir oldum. Öyle ki artık Hz. Peygamber, o dille bir şeyler yazdırsa bana yazdırır, o dille yazılmış bir yazıyı da bana okuturdu" dediği, yer alıyor.⁹ Söz konusu hadisin diğer bir rivayetinde -Abd b. Humeyd yoluyla gelen versiyonunda- şu ifadeler yer alıyor: "Ey Zeyd, Süryanice'yi öğren, çünkü ben dilini bilmediğim bir milletle yazışmalarda bulunuyorum ve mevcut mütercimlerin benim yazdıklarına ekleme veyahut yazdıklarından eksiltme yapmalarından korkuyorum."

Ayrıca Tilmîsânî'nin "el-'Umde" kitabında geçtiğine göre, Zeyd b. Sâbit (r.a), Hz. Peygamber'in Farsça, Habeşçe, İbranice ve Süryanice tercümanı/çevirmeniymiş.¹⁰ Söz konusu hadis alıntılarında Hz. Muhammed'in (sav) yazı ve sözlerinin çevrilmesinde, mütercimde olması gereken bazı şartların eksikliğiyle ilintili çekincelerinin bulunduğu tespitine varılabilir.

İslâm ilimleri tarihinde bugünkü manada ilk kitap çevirisine hicrî 38, milâdî 658 yılında rastlıyoruz. Söz konusu Arapça çeviri, Yunan simyacı Zosimos'un (yaşadığı yıllar m. 350–420) bir risalesinin günümüze kadar ulaşan simyaya dair bir elyazmasıdır.¹¹ Bilahare Emevî Devleti hükümdarlarından I. Mervân (hükümdarlık yılları 64–65/683–685) zamanında ilk kez bir Tıp kitabı Süryaniceden Arapçaya çevrilmiştir. Emevîler döneminde çeviri çalışmalarının en yoğun yapı-

⁸ Muhammed b. Tulun, *İ'lâmü's-sâilîn an kütübi Seyyidi'l-Mürselîn*, s. 19.

⁹ Ebû Dâvûd es-Secestânî, *Sünen-i Ebî Dâvûd*, III, 356; Muhammed el-Azîm, *Avnü'l-ma'bûd*, X, s. 56.

¹⁰ Muhammed b. Tulun, *İ'lâmü's-sâilîn an kütübi Seyyidi'l-Mürselîn*, s. 26.

¹¹ Fuat Sezgin, *Tanınmayan Büyük Çağ*, s. 17.

dığı dönem, kendisi de kimya ilmi ile ilgili eser yazmış olan Emevî prensi Halid b. Yezid'in (ö. 102/720) halifelik yaptığı dönemdir. Ptoleme'ya nisbet edilen sahte (pseudo) "Meyveler Kitabı", "Kitâbü's-semere" adıyla Arapçaya bu dönemde çevrilmiştir.¹² Tarihî kayıtlara göre, Hâlid b. Yezîd, İskenderiye şehrinde Arap ve Yunan asıllı öğrencileri Şam'a getirtip kadim Yunanca eserleri onlara tercüme ettirmiştir.¹³ Öyle ki İbnü'n-Nedîm, İslâmiyet'te bir dilden başka bir dile ilk çevirinin Hâlid'in zamanında yapıldığını dile getirmiştir.¹⁴ Çeviriye ait gelişmeler, beraberinde çeviriye dair eleştirileri de doğuruyordu. Emevî Devleti'nin Medine Valisi Haccâc'ın İranlı kâtibi Sâlih b. Abdurrahman, Farsça olan "Divân"ı Arapçaya çevirirken Farsça diline ve Arapçaya hâkim Murâduşah'tan Farsça dilini bozuyorsun anlamında eleştiriler almıştır.¹⁵

İslâmiyet'te tercüme alanında asıl zirveye, Abbasî Devleti zamanında ulaşılmıştır. İbn Haldûn, "Mukaddime" adlı eserinde Abbasî döneminde ilk defa Yunanca eser çevirilerinin, Halife Mansûr (halifelik yılları 135-157/753 –774) zamanında gerçekleştiğini belirtir; ilk çeviri eserin ise Öklit'e ait "*Kitâbü'l-usûl ve'l-erkân*" adlı matematik kitabı olduğunu söyler.¹⁶ Aynı halife zamanında İbnü'l-Mukaffa, aslı Sanskritçe olan "Kitâbü sülûki'l-mülûk" adlı eseri Farsçadan Arapçaya çevirmiştir.¹⁷ Hârûn Reşîd'in oğlu Halife Memûn (halifelik yılları 198–218/813–833), bilime özellikle de Yunan bilimlerine duyduğu ilgiyle birçok Yunanca eseri kurucusu olduğu "Beytü'l-Hikme (Bilgelik Evi)" adındaki kurum aracılığıyla tercüme ettirmiştir.¹⁸

Abbasî döneminde tercüme faaliyetleri o derece yoğun ki, Huneyn b. İshâk, Hubeyş b. Asam ed-Dımaşkî, İshâk b. Huneyn, İsa b. Yahyâ, Sâbit b. Kurrâ, Yusûf b. Haccâc gibi meşhur âlim çevirmenler, yüzlerce eseri Arapçaya çevirmekle yetinmeyip, kendilerinden önce yapılmış çevirileri eleştirerek bu eserleri ikinci kez çevirmişlerdir. Abbasîlerde çeviriye dair bazı kuralların uygulamada vakî olduğuna dair bir örnek, Hârûn Reşîd zamanında yaşamış olan meşhur çevirmen Ahmed b. Abdullah b. Selâm'ın yaptığı bir çeviri için söyledikleri şu sözlerden anlaşılmalıdır: "*Bu kitabın başını, 'Sahifeleri', 'Tevrât'ı, 'İncil'i ve 'Peygamber ve Öğrencileri' kitabını İbranice, Yunanca ve Süryaniceden Arapça-*

¹² Fuat Sezgin, a.g.e., s. 19.

¹³ Yusûf Hatîb, *Dirâsâtün an vâki'i't-terceme*, s. 9.

¹⁴ İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 303.

¹⁵ İbnü'n-Nedîm, a.e., s. 303.

¹⁶ İbn Haldûn, *Te'rîhu İbni Haldûn*, thk. Üstâz Halil Şehhâde, Dâru'l-Fikir, Beyrût 2001, I, s. 639.

¹⁷ Meryem Selâme, *et-Tercemetü fi'l-asri'l-Abbâsi*, s. 20.

¹⁸ Fuat Sezgin, a.g.e., s. 26.

ya harfiyen çevirdim. Aslına sadakatimden dolayı kelimelere dokunmadım; aslı neyse ona göre çevirmeye çalıştım. Ne bir kelime fazlalaştırdım ne de bir kelime eksilttim. Ancak kaynak metin ile hedef metnin dil yapılarının farklılığından ötürü bazı söz dizimlerini oldukları haliyle Arapçaya çeviremediğimden, anlamı bozmayacak bir şekilde yerlerini değiştirerek çevirmeye çalıştım."¹⁹

Mısır'da varlık gösteren Fâtımî hükümdarı el-Mutez billâh (ö. 359/970) döneminde Kahire'de kurulan "Dârü'l-Hikme (Hikmet Evi)", Mısır'da Osmanlı hâkimiyeti sırasında Mehmet Ali Paşa'nın teşvikiyle açılan "Dârü'l-Elsun (Diller Evi)"²⁰ çevirinin akademik anlamda yerine getirildiği kurumlar olarak ele alınabilir. Özellikle Abbasî döneminde Yunanca ve Süryanice başta olmak üzere değişik içeriğe sahip eserlerin Arapçaya tercüme edilmesi esnasında ve sonucunda İslâmî gelenekte çeviriye dair düşünceler ve ilmî görüşler ortaya çıkmıştır. Câhız'a ait "Kitâbü'l-Hayevân" adlı eserde, "İlyada" kitabını Arapçaya çeviren Süleyman Bustânî'nin çevirisinin önsözünde,²¹ Hârûn Reşîd'e yakınlığı ile bilinen kutsal metinler çevirmeni Ahmed b. Abdullâh b. Selâm'ın çevirdiği kutsal metinlerin girişinde ve Huneyn b. İshâk'ın çevirilerini savunmalarında çeviri ile ilgili ilmî görüşlere ve düşüncelere rastlanılabilir.²²

Çeviri Eleştiriciliğinde Yöntem

"Hiçbir çeviri, çevirisi olduğu eserin aynısı değildir" önermesinden yola çıkılırsa eğer, her çeviri eserin çevrilen eserin gayrısı olduğu sonucuna varılabilir. Ancak çeviri eylemi, çevrilen eserle farklı seviyelerde de olsa bir bağ kurmakla gerçekleştigiinden hiçbir çeviri esere, çevrilen eserin gayrısı olarak da bakılamaz. İşte bu iki nedenden ötürü biz, çalışmamız boyunca çeviri kelimesi yerine yer yer bağlanma kavramını kullanmayı uygun gördük.

Çeviriyi, salt sanatsal veya bilimsel bir uğraş olarak görmek çeviriye bir açıdan katkı sunmakla beraber başka bir açıdan çeviriyi sınırlandırabilir. Çeviriyi, sadece bir sanatsal çaba olarak kabul edersek eğer; çeviri eseri, çevrilen eserin biçimini ve biçimini etkisi altına aldığı bir sanat eseri olarak görmek durumunda kalırız. Öte taraftan çeviri, salt bir bilim dalı olarak ele alınınca neredeyse her bir çeviri türü ve eseri adedince disiplinlerin varlığının kabulü problemiyle karşıla-

¹⁹ İbnü'n-Nedîm, a.g.e., s. 24.

²⁰ Beşîr İsevî, *et-Tercemetü ile'l-Arabiyye*, s. 27.

²¹ Fîlib Dâiyî, *Evdahü'l-mesâlik fi't-terceme ve't-ta'rib*, s. 4.

²² Meryem Selâme, a.g.e., s. 50-53.

şılabilir. Görünen o ki; çeviri ne sadece bir sanat eseri ne de bir bilimsel üründür. İnsanlık tarihi kadar eski olan çevirinin estetik yapısı, nesneliliği ve özneliliği konusundaki tartışmaların halen devam etmesi, çevirinin önemli bir boyutunun ihmal edildiği sonucunu doğuruyor. Biz bu boyuta işaret etmek için “ahlâkîlik” kavramını kullandık. Yöntem ile ilgili buraya kadar anlatılanlardan şu sonuca varılabilir: Çeviri ancak bir sanat eseri, bilimsel bir ürün, ahlâkî bir eylem bileşkesi olarak kabul edilirse çevirinin güvenilirliğine ayrı ayrı zamanlarda yöneltilen sanat eserinin biricikliği, bilimsel bir ürünün test edilebilirliği ve ahlâkî eylemlerin göreceliliği gibi itirazlar geçerliliklerini yitirebilirler.

Kaynak eser/bağlanılan eser, Hz. Muhammed’in (sav) şahsı ile ilgili edebî, dinî ve tarihî birçok değişik metin türlerini içeren bir özellikte yazılmıştır. İlmî etik açıdan, bu özellikteki bir türün çevirisi ve çeviri eleştirisi birçok ilkenin ve görüşün bilinmesini hatta bilinmesiyle yetinilmeyip söz konusu özel türe uyarlanıp uygulanmasını zorunlu kılmaktadır.

Bir önceki paragrafta sonuç olarak öne sürülen ideal bir çevirinin üç boyutluluğu ve kaynak eserlerin farklı türlere ait ilmî metinleri barındırması gibi gerekçelerden yola çıkarak çeviri eleştirimize “Bağlanma Teorisi” adını verdik. Söz konusu bu yaklaşım, çevirideki/bağlanmadaki sorunları farklı yönlerden ele alarak kendisine konu edinir. Bağlanma eleştirisi teorisinde amaç; çevirinin/bağlanmanın -mümkün olan bütün yönleriyle- gerçekleşip gerçekleşmediğini ortaya koymaktır. Eleştiride uygulanacak yöntem ve teknikler var olanlardan seçilebileceği gibi bu konuda amaca daha iyi hizmet edeceği düşünülen farklı yöntem ve teknikler önerilebilir veya geliştirilebilir.

Çalışmanın tutarlı ve planlı olabilmesi için eleştirimizde izlediğimiz yolu şöyle özetleyebiliriz. Kaynak/bağlanılan metnin doğru okunabilmesi, çeviri/bağlanılan eserle karşılaştırılması, diliçi ve dildışı gönderimlerinin anlaşılabilmesi için eserlerin kaleme alındığı dönemin siyasî, sosyal, ekonomik ve kültürel özelliklerini açıklamaya gayret ettik.

İkinci adımda diliçi uyumluluğun-uyumsuzluğun ne derece gerçekleştiğinin-gerçekleşmediğinin belirlenmesi için çeviriyi/bağlanmayı bilimsel, sanatsal ve ahlâkî açıdan inceledik. İncelemede ortaya çıkan çeviri sapma, hata ve yanlışları ile bu duruma sebep olan etkenlerin neler olduğunu tespitte çalıştığımız gibi çevirinin nitelikli ve orijinal taraflarını ihmal etmemeye de özen gösterdik.

Son bölümü çevirinin/bağlanmanın okuyucu açısından değerlendirilmesine ayırdık. Tüm bu aşamalarda çevirinin/bağlanmanın ne derece gerçekleşip gerçekleşmediğinin ortaya çıkarılmasına gayret ettiğimiz gibi bağlanmanın ahlâk, sanat ve bilim üçlüsünün izin verdikleri oranda eksiksiz olabilmesi için çeviride nasıl bir yol izlenmesi gerektiğine dair önerilerde de bulunduk.

Çalışmamızın boyutu ve sınırlılığı; şiir gibi sanatsal yanı ağır basan yazın türü ile açıcı yorumları yapılabilen ayetleri çalışmamızın dışında bıraktırdı.

Yöntemi uygularken yargılayıcı bir üslup kullanmamaya, eleştiriyi elimizden geldiği kadar faydalı kılmaya, hata avcılığına dönüştürmemeye çabaladığımız gibi çeviri hatalarını bir ayıp gibi görme ve gösterme yanışına düşmemeye gayret ettik. Bizden öncekilerin hataları olduğu gibi bizim ve bizden sonrakilerin de hataları olacaktır. Malum olduğu üzere insan hatayla maluldür. Çevirideki bilinçli saptırmalar ise bir hata olmadığı gibi aldatma ve ihanete daha yakın durur.

Yöntemin sahih bir şekilde amacını gerçekleştirebilmesi, ancak ilmî tekniklerin kullanılması ile olabilir. Yardımına başvurulabilecek ve bizim de kullandığımız bazı ilmî teknikler İstikrâ (Tümevarım), Temsîlî Kıyâs (Analoji) , Tahlîl/Analiz ve Te'vîl-î Tâml/Bütünsel Yorumlamadır.

Uygulamaya Giriş: eş-Şâmî'nin “Sübülü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd fî Sîreti Hayri'l-İbâd” Adlı Eserinin Türkçe Çevirisinin Eleştirisi

1. Kaynak/Bağlanılan Eserin Tahlili

1.1 Yazıldığı Dönem

Müellifi Muhammed b. Yusûf eş-Şâmî (ö. 942–1536) olan eserimiz hicrî 10. yüzyılın başlarında yazılmıştır. Bu yüzyıl, miladî olarak 1496–1591 yıllarına tekabül etmektedir. Yazarın yer yer başka eserlerine göndermeler yapması, talebesi Muhammed el-Fi'şî el-Mâlikî'nin kitabın müsveddelerinin temize geçirilmesi ile ilgili anlattıkları,²³ buna paralel olarak yazarın kitabına dair “bütün yaşamımın neticesi”²⁴ nitelemesi söz konusu eserin yazarın en son kitaplarından biri olduğu kanaatini doğuruyor.

²³ **Hediyetü'l-ârifin** kitabında, eserin müsveddelerini temize çeken müellifin talebesi el-Fi'şî'nin hicrî 917'de öldüğü belirtiliyor. Belli ki bu sehven yazılmıştır. Çünkü müellifin ölümünden (hicrî 942) yaklaşık 30 yıl sonra el-Fi'şî'nin eseri temize çektiği bilinmektedir.

²⁴ eş-Şâmî, **Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd**, XII, s. 469.

Yazarımızın yaşadığı dönemde, dünya ölçeğinde dört tane İslâm devleti vardı: Babür Şah'ın (ö. 937/1530) önderliğinde Moğolların kurdukları Hindistan merkezli Babür İslâm Devleti, Başında Yavuz Sultan Selim'in (ö. 926/1520) bulunduğu ve kendi zamanının en güçlü İslâm devleti olan Osmanlı İmparatorluğu ve Müellifin hayatını geçirmiş olduğu Suriye, Mekke ve Mısır'a hâkim olan Burcî Memlûklüler Devleti ile İran'da varlık gösteren Şâh İsmail'in yöneticiliğini yaptığı Şîî Safevî Devleti.

Bu dönemde İslâm âlemi, siyasî anlamda büyük bir güç sahibiydi; fakat siyasî anlamdaki bu üstünlük ne yazık ki ilim alanında karşılığını tam olarak bulamıyordu. İslâm devletleri bir taraftan Moğollarla, Haçlı Seferleriyle uğraşırken kendi aralarında ise toprak ve iktidar kavgaları durmadan devam ediyordu. Siyasette ve askerî sınıfta yaşanan bu durum ilim ve düşünce hayatında karşılığını bulmakta gecikmedi. Bu duruma Şîâ-Sünnî, Selefî-Sufî, Bâtınî-Zâhirî tartışmaları ve çekişmeleri örnek olarak verilebilir. Felsefeye bir önceki dönemden kalan düşmanlığın, bu dönemde yer yer edebî eserlere de sîrâyet ettiği aktarılmıştır.²⁵

Bazı bilim tarihçileri, İslâm âlemi hicrî 8. ve 9. yüzyıllarda 2. ilmî büyük atılımını yaşamıştır diyorlar. Herhalde anlatmak istedikleri sözü edilen dönemdeki ilmî hareketliliğin hicrî 3. ve 4. yüzyıllarda Abbasîler zamanında yaşanan ilmî ilerlemeyle eşdeğer olmasa da -Bağdat faciası düşünülecek olursa- bu dönemde yeniden canlandığıdır.

Müellifimizin hayatının büyük bir bölümünü geçirdiği Mısır'a bakıldığında yönetimi elinde bulunduranlar Çerkez asıllı Kölemenler (Burcî Kölemenler) idi. Müslümanlar, Hıristiyanlar ve Yahudilerden meydana gelen Memlûk toplumunda çoğunluğu oluşturan Müslümanlar, statü bakımından yönetici askeri sınıf ve halk kesimi olarak ikiye ayrılmaktaydı. Toprak, imtiyazlı askerî sınıfın mülkiyetindeydi ve iktisadî hayata onlar hâkimdi. Bu askerî sınıfın çoğunluğunu Bahrî Memlûklüler döneminde Türkler, Burcîler zamanında ise Çerkez asıllılar oluşturmaktaydı. Aralarında Arnavut, Rum, Rus ve Slavlar da bulunmaktaydı. Bu üst sınıf, uzun süre yerli halk ile karışmaksızın, halktan ayrı, hâkim ve imtiyazlı bir tabaka olarak kaldı. Yerli halkın kızlarıyla evlenmeleri yasaktı ve aralarında sultanların da olduğu birçoğu, yerli halkın dili olan Arapçayı bilmezdi. Memlûklülerde siyasî, idarî ve iktisadî otorite; askerî sınıfın elindeydi. Emniyet ve hîsbe görevleri onlar tarafından yürütülüyordu. Müslüman halk kesimi arasında sadece dinî ve adlî görevlerle divân görevlerine getirilen âlimler ve büyük tüccarlar, top-

²⁵ eş-Şâmî, a.g.e., I, s. 37.

lumda kendileri için iyi bir yer edinmişlerdi. Âlimler halk tabakası ile yönetici asker sınıfı arasında bir aracı rolü oynardı. Ülkede nüfusun çoğunluğunu genelde maddî sıkıntı içinde olan ve tımarlı askerlerin topraklarında çalışan çiftçiler, küçük tacirler, sanatkârlar, küçük esnaf ve göçebe Araplar teşkil ederdi. Çoğunluğu çobanlıkla geçinen göçebeler, yoksulluklarından dolayı sık sık isyanlara kalkışmış ve idarecileri çok uğraştırmışlardı.²⁶

Mısır'da Eyyübîler'den bu yana devam ede gelen ilim adamlarının devletten maaş alma geleneği Memlüklüler zamanında da devam etmiştir. Bu gelenek İbn Abdilberr ve İbn Teymiyye gibi istisnalar hariç ulemâ ile sultanların yakınlaşmasına ve ulema arasında çekememezlik, rekabet yaşanmasına sebep oluyordu. Doğrusu sultanlar da bu durumu kendi saltanatlarının lehine kullanmakta bir beis görmüyorlardı.²⁷

Bağdat'taki binlerce kitabın Moğollar eliyle yok edilmesinin meydana getirdiği boşluğu kapatmak için Memlüklü sultanları –Fâtımî sultanları kadar olmasa da- genel anlamda ilim adamlarını korumuş, birçok medrese, ribât, hânegâh yaptırmışlardır. Ayrıca sultanlar; ulemaya hibe, atıyye ve maaş verirlerdi. Yazarımızın yaşadığı dönemde bazı alanlar istisna edilirse fikrî ve ilmî bir canlılığın varlığından söz edilebilir.²⁸

Son Memlüklü sultanı Kansu Gâvrî'nin Yavuz Sultan Selim tarafından h. 923–m. 1517 yılında öldürülmesiyle yazarın hayatını sürdürdüğü Mısır'da Memlüklü saltanatı sona erip Osmanlı devri başlamıştır. Yazarımız miladî 1536 yılında öldüğüne göre hayatının son 19–20 yılını Osmanlı egemenliği altındaki Mısır'da geçirmiştir. İncelenmekte olan siyer eserinin de büyük ihtimalle bu dönemde yazıldığı yazımızın başında da belirtilmiştir.

Bu dönemde Özellikle Mısır'da tasavvuf ekollerinin sosyal yaşamda ve ilmî, fikrî sahada etkinliğine rastlamaktayız. “Keşfü’z-zünûn” yazarına göre yazarımızın Mısır'da ikamet ettiği yer “Berkukiye Hânegâhı”dır.²⁹ Yazarımız hânegâha bağlı olan Zâhiriye Medresesi'nde de müderrislik yapıyordu.³⁰ Hânegâha isminin verildiği Memlüklü sultanı Berkuk'un türbesi de aynı yerdedir.³¹ Müellifimiz,

²⁶ Nevzat Türkoğlu, **İbn Seyyidinnas'ın Hayatı, Eserleri ve Tarihçiliği**, s. 12–13.

²⁷ Sâlim Abdulal, **Celâleddîn es-Süyûfî**, s. 45.

²⁸ Sâlim Abdulal, **a.g.e.**, s. 50.

²⁹ Hânegâh; tasavvuf şeyhlerinin, erbabının toplandıkları yere verilen addır.

³⁰ Kâtip Çelebî, **Keşfü’z-zünûn**, II, 1155.

³¹ Sâlim Abdulal, **a.g.e.**, s. 54.

amelî fıkhıta İmam Şafî, akaîd fikhında İmam el-Eşârî mezhebine mensup olup tasavvufta Abdülkadir Geylânî'nin meşrebindedi.³²

Sözü edilen dönemde Ortaçağ boyunca Avrupa siyasetine hâkim olan feodalite/derebeylik sistemi zayıflayıp yerini merkezi krallıklara bırakmıştır. Coğrafi keşifler sonucu İpek ve Baharat yollarının öneminin azalması bunun yerine Atlas Okyanusu sahillerinin önem kazanması ve Avrupalılar tarafından keşfedilen yerlerden elde edilen zenginliklerin Avrupa'ya taşınması Avrupalıların ekonomik anlamda ilerlemesini sağlamıştır. Haçlı seferleri sonucu kilisenin itibarının zedelenmesi, reform ve rönesans hareketlerinin temellerinin atılması da yine bu zamanda Avrupa'da meydana gelmiş önemli olaylardandır.

1.2 Yöntem ve Üslup Tahlili

“Keşfü’z-zünûn” müellifinin siyer eserleri arasında en geniş olarak nitelediği³³ eserimizin müellifi Muhammed eş-Şâmî, kitabının önsözünde izlediği yöntem ile ilgili önemli gördüğü açıklamaları yapmışsa da kitabı detaylı incelendiğinde yöntemine ait daha doyurucu veriler elde edilebilir.

Yazar, kitabının önsözünde kitabının kendisi için ne anlama geldiğine, onu nasıl yazdığına ve kaynaklarına kısaca değindikten sonra kitabında kendilerinden alıntı, nakil yaptığı müellif-eser adlarının kitabında geçtikleri haliyle açıklamalarına yer veriyor.³⁴

Kitapta yaklaşık 111 ana başlık 1541 tane de alt bölüm başlığı var. Yazar, konuların hemen girişinde ihtiyaç hissettikçe konu başlıklarında geçen kelimelelerin anlamlarını açıklıyor. Ardından konuyla ilgili ayetleri açıklamalı bir şekilde ve varsa nüzul sebepleriyle beraber, hadisleri ise bütün ravîleri ve varsa değişik senetleriyle zikrediyor. Ayrıca bazen nakil ettiği hadislerle beraber söz konusu hadisle veya ravîleriyle ilgili konunun uzmanlarının ve/veya bizzat kendisinin yaptığı açıklamaları sunuyor. Ancak hadisleri daha çok senet açısından ele alıyor ve salt metinler ile alakalı yorum yapmaktan çoğu zaman kaçındığı görülüyor. Müellifimiz, birbiriyle çelişik olduğuna inandığı az sayıdaki hadis metinlerini ise uzlaştırmaya çalışmıştır.

Kitap, siyer ile alakalı bir nakil yaparken kaynaklarıyla beraber konuyla ilgili ulaşılmış olduğu bütün rivayetleri ortak bir metinde sunmaya azamî gayret

³² eş-Şâmî, a.g.e., I, 251.

³³ Kâtip Çelebi, a.g.e., II, 1014.

³⁴ eş-Şâmî, a.g.e., I, 2-5

göstermiş. Bunu yaparken rivayetler arası farklılığa ve ortak metinde olmayan ziyadeliklere işaret etmeyi ise unutmamıştır.³⁵ Bazen, değişik kaynaklarda geçen aynı hadisin en geniş ve en anlaşılır metin versiyonunu tercih edip kitabına o metni koymuştur.

Yazar; konuyla ilgili şiirlerden, kıssalardan, tarihî hikâyelerden kaynaklarını ve şairleri zikretmek kaydıyla doyurucu bir biçimde yararlanmış; konunun tam anlaşılması veya daha çok malumat istenmesi halinde ise konuyla ilgili kendisinin, hocalarının ve konunun otoritelerinin yazmış olduğu eserlere yönlendirmiştir.³⁶

Her bir bölümün sonunda tembih kısımları yer alıyor. Yazar, bu kısımlarda konuyla ilgili değişik ilimlere ait -fıkıh, tefsîr, hadis, siyer, tarih, kelim, lügat, nahiv, sarf- görüşleri kaynakları ile beraber alıntılıyor ve gerek gördüğü zamanlarda bu görüşler arasında tercihte bulunuyor. Nadiren de olsa herhangi bir tercihte bulunmadığı da olmuştur. Tembihlerin sonunda bölüm içerisinde geçen sözcük, tamlama, deyim ve atasözleri ile ilgili malumatlar vermiştir. Bununla yetinmeyip tembihler dışında latife, kıssa, fayda başlıkları altında konuyla alakalı gördüğü değişik bilgilere de yer vermiştir.³⁷

Kitapta gözlenen başka bir önemli husus; müellifin eserinin siyer alanında yazılmış en kapsamlı en geniş kitap olmasına gayret etmiş olmasıdır. Buna paralel olarak ana ve alt bölüm başlık sayısını alabildiğine çoğaltmıştır. Önsözünde 1000 civarı dediği alt bölüm başlıkları 1541'i bulmuştur. Örneğin Müellif, Hz. Peygamber'in ve ümmetinin özellikleri ana başlığı altında, bazılarını kendisinin de kabul etmediğini belirttiği 939 tane özellik saymıştır.³⁸

Yazarın kitabında sade, yalın ve gösterişten uzak bir dili tercih ettiği görülüyor. Eserde tamamen içeriğe yoğunlaşıldığından mecazlı söyleyişe şiir dışında hemen hemen hiç rastlanılmaz. Eser ansiklopedik bir özellik taşıdığından olsa gerek buyurgan ya da hakemvârî bir üsluptan uzak durup açıklama, tanık gösterme tekniklerinden sıklıkla istifade etmiştir. Hz. Peygamber'in yaratılışı, mevlidi, mucizeleri, anne babasının ahiretteki durumları, evliyanın kerametleri ve tevessül sadedinde tartışma tekniğini kullanmıştır.³⁹

³⁵ eş-Şâmî, a.g.e., II, 31.

³⁶ eş-Şâmî, a.g.e., I, 258,536, X, 384, IX, 437, II, 128, 88, II, 228.

³⁷ eş-Şâmî, a.g.e., I, 294.

³⁸ eş-Şâmî, a.g.e., X, 405, 217, 492.

³⁹ eş-Şâmî, a.g.e., I, 68, 325, 362.

Müellif; içeriklerini kabul etmediği, çürütmeye çalıştığı veya bidat saydığı nakilleri bile serdederken o görüş sahiplerine dua etmeyi unutmamıştır. Ancak müellifin, İbn Teymiyye'nin Hz. Peygamber'in kabrinin ziyaretine dair görüşünü nakil ettikten sonra, "O, öyle bir günah işlemiştir ki denizlerin sularıyla yıkansa bile onun günahı temizlenmez" demesi, bu yaklaşımının istisnalarından sayılabilir.⁴⁰ Fakat bu istisnanın da ona değil, kitabın yazmasını temize ilk çeken öğrencisi Muhammed el-Fi'şî el-Mâlikî'ye (ö. 973/1565) ait olabileceğine dair emareler görmezlikten gelinemez.⁴¹ Zira bizzat Muhammed el-Fi'şî el-Mâlikî, Hz. Muhammed'e (sav) benzeyenlerin kimler olduğunu anlatan bir şiirdeki yanlışlığı düzeltmek amacıyla şiire 8 beyit ilave ettiğini söylüyor.⁴²

1.3 İçerik Tahlili

Eserimiz, İslâm âleminde siyer alanında kabul gören dört meşhur eserden biridir. Diğer üçü: İbn Hişâm'ın (ö. 218-833) es-Sîretü'n-Nebeviyye'si, İbn Seyyidinnâs'ın (ö. 734-1334) Uyûnü'l-eser'i ve Ali b. Burhaneddin Halebî'nin (ö. 1044-1634) İnsânü'l-uyûn'udur.⁴³

Kitabında olayları ve diğer tüm içerikleri kronolojik ve mantıkî bir sistem içerisinde sıralamaya çalışmış olan yazar, diğer siyer müelliflerine uyarak 1. ciltte Hz. Peygamber'in yaratılışını, nesebini, atalarını, doğumundan önce yaşanan bazı mucizevi hadiseleri, doğduğu yer olan Mekke'nin faziletlerini ve Hz. Peygamber'in isimlerini ele almıştır. Buna ilaveten Hz. Peygamber'in Âdem'den önceki varlığının nasıllığı, Muhammedî gerçekliğin ne olduğu, anne babasının mümin olarak ahirete göçtükleri ve mevlit törenlerinin meşruluğu hususlarını kitabına alıp etraflıca tartışması, siyer yazıcılığında yeni denilebilecek bir yaklaşım izlediğini gösteriyor.⁴⁴ Müellif, 2. ve 3. ciltlerde Hz. Muhammed'in (sav) fiziki özellikleri ile bîsetine değindikten sonra mîrâc mucizesini, Medine'nin faziletlerini ve isimlerini detaylıca inceleyip Medine'ye yapılan hicret vakasını ele almış; 4, 5 ve 6. ciltleri Hz. Peygamber döneminde yapılan savaşlara ve savaş ile ilgili hususlara ayırmıştır. Eserin 7 ve 8. ciltlerinde Hz. Peygamber'in bazı ruhî özellikleri ile giyim-kuşamı, yeme-içmesi, oturup-kalkması ve buna benzer bazı şahsî özellikleri anlatılmıştır. 10 ve 11. ciltleri Hz. Peygamber'in mucizelerine ayıran

⁴⁰ eş-Şâmî, a.g.e., XII, 384.

⁴¹ eş-Şâmî, a.g.e., XII, 469, II, 118.

⁴² eş-Şâmî, a.g.e., II, 118-119.

⁴³ Mefail Hızlı, "Siyer", İslâm Ansiklopedisi, VII, 210.

⁴⁴ eş-Şâmî, a.g.e., I, 362.

müellif, 11 ve 12. ciltlerde Hz. Peygamber'in vefatını- öncesinde ve sonrasında yaşanan gelişmelerle beraber- ele alarak kitabını sona erdirmiştir. Eseri neşredener, değişik başlıkta indeksleri içeren 13. ve 14. ciltleri kitaba ilave etmişlerdir.

Eserin yazması 4 hacimli ciltten oluşmuşken basıldıktan sonra eser indekslerle beraber 14 cilde ulaşmıştır. Bu haliyle eser kendinden önce siyer ile alakalı eserlerden hacim ve içerik açısından farklılık arz ediyor.⁴⁵

Eserde, ayetlerin dışında hadis, tefsir, fıkıh, tasavvuf, kelim gibi neredeyse bütün İslâm ilimlerine ait metin örneklerine rastlanılabilir. Hadislerin sayıca çokluğu neredeyse Hz Muhammed'in (sav) sünnetine dair tüm hadislerin bu kitapta toplanmış olabileceğini düşündürüyor. Kitapta İslâm öncesi ve sonrası şiirine ait birçok örnek var. Eser sahibinin çok yönlü ilmî kişiliği ve zihnî yapısı bu ilmî tür çeşitliliğine sebep olmuştur. Çünkü yazar, bir muhaddis olduğu gibi bir tarihçidir ve bir mutasavvıf olduğu gibi bir kelimcidir da. Dilbilimciliği ise kitabının her satırında kendini göstermektedir. Zira bölümlerin sonuna koyduğu tembihlerin genişliği dildeki maharetini gösteriyor.

Eserinin içeriği ile ilgili yazara yöneltilen bazı eleştiriler bulunmaktadır. *Keşfü'z-zünûn*' da geçtiğine göre *İnsânü'l-uyûn* adlı siyer kitabının yazarı, incelemekte olduğumuz eserde tekrarların çok olmasını kendi kitabının yazılmasına bir gerekçe olarak ileri sürüyor.⁴⁶ Ayrıca müellifin, kitabında evliyanın kerametleri ile aktâb, abdâl ve evtâd gibi evliya sınıflandırmalarını ele alıp bu içerikte hadisler getirmesi eleştirilmiştir.⁴⁷ İçeriğin eleştirilen başka bir yönü ise, eserde uydurma hadislere yer verilmiş olmasıdır. İlk eleştiri aslında yazarın siyere bakışı ile ilgilidir. Çünkü yazar, siyeri çok geniş bir bakış açısı ile ele almıştır. Ona göre Hz. Peygamber'e ait her şey, siyerin kapsamı içindedir. Buna onun varisleri olan evliyalar da dâhildir. İkinci eleştiri hususunda ise şöyle denilebilir: Müellif, uydurma olduğuna inandığı hiç bir hadisi eserine almamıştır; almış olduğu yerlerde ise amacı, hadisin uydurma olduğunu belirtmektir.

⁴⁵ eş-Şâmî, a.g.e., I, 6, 67; Abdurrahmân es-Süheyfî, *er-Ravdü'l-unuf*, I, 444-446; Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Şami Şemseddin", XXXVIII, 330.

⁴⁶ Kâtip Çelebî, a.g.e., I, 180.
eş-Şâmî, a.g.e., I, 372.

⁴⁷ eş-Şâmî, a.g.e., I, 416.

2. Hedef/Bağlanan Eserin Tahlili

2.1 Yazıldığı Dönem

Çeviri/bağlanan eser, yeni yayın hayatına giren bir yayınevi yönetiminde bu iş için oluşturulmuş bir komisyon tarafından 2005–6 yıllarında yazılmıştır.⁴⁸

Geçen yüzyılda Dünya her alanda hiç olmadığı kadar büyük değişimler ve gelişmeler yaşadı. İnsanoğlu bu dönemde Ay'a ayakbastı Mars ise bu deneyim için göze kestirilmiş bile. Bilimsel ilerleme canlının DNA-Kök hücresi ile oynanarak kopyalanmasını gerçekleştirirken, insanoğlu bir taraftan da İnternet denilen ağ ile bütün dünyayı bir camın arkasında toplamış. Bilim ve teknolojiye yaşanan bu gelişmeler sosyal, ekonomik ve siyasî hayatta da karşılığını bulmuş ve her alanda bireyselleşme idealize edilmiştir. Fakat bu gelişmeler beraberinde nükleer silahlanma yarışı, toplu katliamlar, küresel çapta savaşlar ve yıkımlar, küresel ısınma vb. birçok olumsuz sonucu doğurmuştur. Günümüzde 21. yy başlarında bütün bu olumsuz neticelerin sebebini insanın ruhî yönünün ihmal edilmesinde görenler dine ve kutsal olana yeniden dönüşün gerekliliğini savunmaya başladılar bile.

Çevirinin yapıldığı Türkiye'de son zamanlarda yukarıda işaret edilen küresel sorunlar ve kötü gidişat insanların içinde bulunduğu durumları yeniden düşüncelerine ve çıkış yolları aramalarına sebep olmuştur, denilebilir. Bulunan çözüm yollarından biri ruha ve metafizik hayata öncelik atfeden dine ve kutsala yeniden dönüştür. Buna paralel olarak genel anlamda dinî eserlerin özellikle de İslâm kaynak eserlerinin tercüme sayılarının arttığını söyleyebiliriz.

2.2 Çevirinin/Bağlanmanın Bilimsel Tahlili

2.2.1 Yöntem

Çeviriyi yapanlar çevirilerinde nasıl bir yol izlediklerini hiçbir yerde belirtmemişler. Bu ise, çevirilerinde nasıl bir yol izlediklerini anlayabilmek için tam istikrâ/tümevarım yöntemini uygulamamızı gerektirdi.

Çeviri incelendiğinde genel anlamda harfî bir çevirinin söz konusu olduğu göze çarpıyor; fakat bazen mana çevirisinin kullanıldığına da şahit olmaktayız. Yer yer bir cümlede aynı anda iki uygulamanın da carî olduğu gözlemlenebilir.⁴⁹

⁴⁸ eş-Şâmi, *Peygamber Külliyyatı*, önsöz.

⁴⁹ eş-Şâmi, *a.g.e.*, I,19, 25, 32.

Çeviride bazı paragraflar, cümleler ve kelimeler tercüme edilmeden bırakılmış olsa da⁵⁰ genel anlamda Arapça dilbilgisi ile ilgili olmayan her şey tercüme edilmeye çalışılmış gibi görünüyor. Buna şiir ve ayetler de dâhildir.

Çevirmen veya çevirmenler teknik terimler ve istilahlara konusunda net bir yol izleyememiş gibi görünüyor. Çünkü çevirideki terimler bazen çevrilmeden olduğu gibi bırakılmış, bazen de terimlere Türkçe bir karşılık bulunmuş; fakat çoğu zaman bulunan bu karşılık onun terim anlamı değil, sözlük anlamıdır.⁵¹ Ayet ve şiirler genellikle sadece Türkçe çevirileriyle bazen de orijinal yazılışları ve Türkçe okunuşlarıyla beraber yer almıştır.⁵² Çevirmenlere ait çeşitli açıklamaların metnin içerisinde yer yer parantez içinde, yer yer de parantez dışında verildiği gözleniyor. Neyin açıklanacağı ve hangi açıklamanın paranteze alınacağı hususunda çeviride birbirinden farklı uygulamalar var.⁵³ Bu ise hangi açıklamanın çeviriye, hangi açıklamanın asıl metne ait olduğu noktasında belirsizliğe sebep olmuştur.

Çeviri boyunca çevirmenlerce önemsenen bir durum; çevirinin şeklen asla uygun olmasıdır. Bu yüzden her iki eserin cilt ve sayfa sayısı neredeyse birbirine denk düşmektedir.

Çevirinin çok zor bir süreç ve uğraş olması yetmezmiş gibi çeviriyi herkes açısından zorlaştıran bir durum ise, -elimizdeki çeviride olduğu gibi- çeviri öncesi belli bir yöntemin çevirmenlerce belirlenip çevirinin bütününde uygulanmasıdır. Hâlbuki önceden bir yöntem belirlemek ve bunu başta belirtmek hem çevirmenin hem okuyucu ve eleştirmenlerin işini kolaylaştıracaktır.

Çeviri eğer bir komisyon tarafından yapılıyorsa sayfaların değil de metin türlerinin paylaşımı, çevirideki hata ve eksiklikleri an aza indirebilirdi. Bu çeviride uygulandığı üzere, çevirmenin payına düşen sayfalardaki bütün metin türlerini çevirmeye çalışması, yöntemle ilgili geçmişte değindiğimiz sıkıntıları doğuracaktır.

Buraya kadar anlatılanlardan çevirmenlerin kendilerine ait bir yöntemlerinin olmadığı sonucuna varılmamalıdır. İfade edilmek istenen, çevirmenlerin yöntemlerinin metne ne derece uygun olduğu ve okuyucu tarafından ne derece net olarak anlaşılabilirliğidir.

⁵⁰ eş-Şâmî, a.g.e., XII, 469, VIII, 31, X, 449, I, 379, 30.

⁵¹ eş-Şâmî, a.g.e., III, 42, 56, 62, 63, 76.

⁵² eş-Şâmî, a.g.e., III, 56–60.

⁵³ eş-Şâmî, a.g.e., I, 349.

2.2.2 Sarf/Morfoloji

Uygulamamızdaki amacımız -önceden belirtmiş olduğumuz gibi- bin bir zahmetle yazılan tercümelerin sadece hatalarını bulmak ve buradan çevirmenleri in-safsızca kötümek, onların ilmî kişiliklerini hafife almak değildir. Bundan dolayı da biz, sadece uygulamamızdaki gayenin gerçekleşmesini sağlayacak sayıda örnekle yetineceğiz.

Örnek:1) “(ما بال القرى أغلم الناس) Köylülerin şehveti neden daha fazladır?”⁵⁴

Birbirine benzediği için “Kur’ân âlimleri” kelimesi ile “köylüler” kelimesi karıştırılmıştır. Kelimelerin asıl harflerinin (kök harfler) neler olduğunun yanlış tespiti, bu duruma sebep olmuştur denilebilir. Yanlışlık görülüp düzeltilince tercüme şöyle olabilirdi: “Neden, insanlar arasında cinsel isteği en fazla olanlar, Kur’ân okuyuculardır.”

Örnek:2) “(فقال: إني لا أرى طلحة إلا قد حدث فيه الموت فأذنوني به وعجلوا) Şöyle buyurdu: ‘Ben Talha’nın öldüğünü görüyorum. Benim, onun öldüğünü söylediğimi ilan edin ve acele davranın’.”⁵⁵

Örneğimizde emir kipi içeren (فأذنوني به) tümcesi, doğru bir şekilde öğelerine ayrılmış olsa ve kelime kökleri doğru tespit edilseydi, “Onun ölümü kesinleştiğinde, bana haber verin” şeklinde çevrilebilirdi.⁵⁶

Örnek:3) “(فقال: أستغفر الله لذنبي كله: قتلت إنسانا لغير حله) Şu şiirle karşılık verdi: “Günahlarımın hepsinden tövbe istiğfar ediyorum. Bana helal olmayan bir insanı öptüm.”⁵⁷

Metinde şiirden değil, fasih konuşmadan bahis var. Bu nedenle “Şu şiirle karşılık verdi:” tümcesi gereksiz yere getirilmiş oluyor. Ayrıca sarfi/morfolojik bir yanlışlıktan olsa gerek, birini öldürmek anlamında olan (قتلت) fiili, birini öpmek anlamında anlaşılmış. Daha doğru bir çeviri şöyle olabilirdi: “Tüm Günahlarım için Allah’tan bağışlanma talep ederim. Çünkü ben, haksız yere bir insan öldürdüm.”

Örnek:4) “(من أفضل هذا الدين؟) Bilgi bakımından bu dinin mensuplarından en kuvvetlisi kimdir?”⁵⁸

⁵⁴ eş-Şâmî, a.g.e., IX, 84.

⁵⁵ eş-Şâmî, a.g.e., VIII, 349.

⁵⁶ İbrahim Mustafâ vd., el-Mu’cem’ül-vesît, I, 13.

⁵⁷ eş-Şâmî, a.g.e., IX s. 447.

⁵⁸ eş-Şâmî, a.g.e., I, 63.

Asıl metinde ilimden bahsedilmediği gibi, (أفضل) ism-i tafđil-i (üstünlük bildiren isim kalıbı) ise en faziletli anlamındadır. Üstelik bu örnekte çeviri gereğinden fazla uzatılmıştır. Gerekli düzeltilmeler yapılıncaya çeviri şu şekillerde yapılabilirdi: “*Bu dinde en faziletli kişi kimdir?*” ya da “*Bu dinin en faziletlisi, kimdir.*”

2.2.3 Nahiv/Sentaks

Örnek:1) “ (وبأنهم يقولون عند ارادة الامر أو فعله: ان شاء الله) *Bir işi yapmak istediklerinde inşallah (Allah dilerse) derler.*”⁵⁹

Cümlede birbirine bağlaçla bağlanan iki zaman tümlecisi varken, tercümede sadece biri zikredilmiştir. Daha doğru bir çeviri şöyle olabilirdi: “*Bir işi arzu ettikleri veya bizzat yapmak istedikleri vakit, inşallah (Allah dilerse) derler .*”

Örnek:2) “ (ولا يقال: إن ابن عباس لم يكتف بالقرآن مع أنه حبر القرآن وأعلم الناس بتفسيره) *İbn Abbâs, (ولكنه أسف على ما فاتته من البيان وبالتنصيص عليه لكونه أولى من الاستنباط Kur ’ân ’ın uzmanı ve insanlar arasında onun tefsirini en iyi bilen kimse olduğu halde, Kur ’ân ’la iktifa etmemiş, kaçırdığı bu beyan ve belgeye esef etmiştir. Çünkü bunlar, istinbattan (Kur ’ân ve sünnetten hüküm çıkarmadan) daha evlâdır, tarzında bir söz söylenemez.*”⁶⁰

Çeviride sözde öznenin yanlış seçilmesi, yanlış anlam vermeye ve bağlanmanın hiç istenmeyecek bir biçimde gerçekleşmesine (sözde bağlanmaya) neden olmuştur. Sözü edilen bu durum, büyük oranda asıl metindeki “iki nokta”nın gözden kaçmasından kaynaklanmış gibi görünüyor. Ayrıca çevirideki “belge” kelimesi, ne harfi ne de manevî çeviri bağlamında bir katkı sunmadığı gibi anlamayı zorlaştırıcı bir unsur gibi durmaktadır. Bu metin şöyle çevrilebilirdi: “*Kur ’ân tercümanı ve Kur ’ân ’ın tefsirini en iyi bilenlerden olduğu halde İbn Abbâs hakkında, Kur ’ân ’la yetinmemiş denilemez. Aksine o, kaçırdığı nas hükmündeki nebevî beyana üzülmüştür. Zira Peygamber ’in beyanları, diğer insanların kendi yorumlarını ifade eden icthadlarından üstündür.*”

Örnek:3) “ (فإن الكتابة إنما تستعمل فيما هو واجب شرعا كقوله تعالى: (كتب عليكم الصيام): أو) *Zira yazmak ve yazılmak (kitabet), şer ’an vacip olan şeyler hakkında kullanılır. Nitekim aşağıdaki ayetlerde böyledir Sizin üzerinize oruç yazıldı” (Bakara183); “Allah yazdı ki, ben ve Peygamberlerim mutlaka galip geleceğiz.” (Mücadele 21)*⁶¹

⁵⁹ eş-Şmi, a.g.e., X, 446.

⁶⁰ eş-Şâmî, a.g.e., XII, 249.

⁶¹ eş-Şâmî, a.g.e., I, 79.

Tercümede (أوقدرا) atıf edatının ve matufun tercümeyle dâhil edilmemesinden ve “ve yazılmak (kitabeta)” gibi gereksiz açıklama yapılmasından kaynaklanan bir “yarım bağlanma” sorunu vardır. Gerekli düzeltmeler yapılıncaya kadar, şu şekilde yapılabilir: “Yazmak sözcüğü ‘Sizin üzerinize oruç yazıldı’ ayetinde olduğu gibi, bir şeyin dinen farz kılındığını ifade etmek için kullanılabilir gibi, ‘Allah yazdı ki, ben ve Peygamberlerim mutlaka galip geleceğiz’ ayetinde olduğu gibi bir şeyin kader noktasında mutlaka gerçekleşeceğini anlatmak için de kullanılabilir.”

Örnek:4) “(أن الله تعالى خصه بالملوحة ليكون الباعث عليها الملح الإيماني)

(ولو جعله عذبا جدا لغلب الطبع البشري)

*Zemzem’in bir diğer özelliği de, hafif tuzlu olmasıdır ki bu özelliği ile insanın fitratıyla uyumlu olmuştur.”*⁶²

Bu örnekte sözde ve yarım bağlanma birlikte yer alıp sorunlar yumağı meydana getirmiştir. Hâlbuki metin, hiç çevrilmemiş olsa idi, sadece ahlâkî bağlanma sorunu ortaya çıkmış olacaktı. Metin daha doğru olarak şöyle çevrilebilirdi: “*Allah Teâlâ, sular arasında Zemzem’i hafif tuzlu kılmış ki, ona yönelenler sadece iman tuzuyla ona yönelsinler. Şayet Zemzemi de diğer sular gibi tam tatlı kılsaydı, Zemzem’e rağbette beşerî arzu imanî isteğe baskın çıkardı.*”

Örnek:5) “(عن ابن عباس رضي الله تعالى عنهما أنه سأل عن أم الكتاب فقال: علم الله ما) (هو خالق وما خلقه عاملون فقال لعلمه كن كتابا. فكان كتاب Ümmü’l-Kitab hakkında sorulduğunda şöyle demiştir: “Yaratacağı şeyi Allah bilir. Onun yarattığı, âmil değildir. Bilgisinden dolayı ona “Ol” demiş, o da kitap olmuştur.”⁶³

(ما) edatının nafiye/olumsuzluk edatı olarak, önündeki (و) harfinin de istinâf/başlangıçlık harfi olduğunun düşünülmesi çeviride sözde bağlanmaya- neden olmuştur. Metinde başka bir yanlışlığın sebebi ise (فقال لعلمه كن كتابا) cümlesindeki harf-i cerrin yanlış anlamlandırılmış olmasıdır. Söz konusu eksiklikler giderilirse, metin daha doğru olarak şöyle çevrilebilirdi: “*İbn Abbâs’a (r.anhumâ) Ümmü’l-Kitâb hakkında sorulduğunda şöyle demiştir: “Neleri yaratacağını ve onların neler yapacaklarını Allah önceden bilmiştir. Allah, söz konusu bu bilmesine (ilmîne) hitaben ‘kitap ol’ demiş ve o da bir kitap halini almıştır.*”

⁶² eş-Şâmî, a.g.e., I, 130.

⁶³ eş-Şâmî, a.g.e., I,78.

2.2.4 Lügat/Sözlükbilim

Örnek:1) “(وفي إطلاقه ما يقتضي كفر قائله)” *“Bunu söylemek, söyleyenin kâfir olmasını gerektirir.”*⁶⁴

Çeviride (اطلاق) kelimesinin ifade ettiği anlam, göz ardı edilmiştir. Eğer kelimenin sözlük anlamı siyâk ve sibâk paralelinde tam olarak çeviriye yansıtılmış olsa, çeviri şöyle olabilirdi: *“Bunu hiçbir gerekçe göstermeden söylemek, söyleyenin kâfir olmasını gerektirir.”*⁶⁵

Örnek:2) “(وذخيرة دهري) *asrımın hazinesi*”

Bu isim tamlaması, eğer basit bir sözlüğe müracaat edilerek çevrilmiş olsaydı *“ömrümün azığı”* olarak çevrilebilirdi.⁶⁶

Örnek:3) “(وبأنهم أكثر الامم أيامي ومملوكين) *İçlerinde bekâr ve köleler en fazla bulunan ümmettir*”

Bu cümlede, sözlüğün hatalı kullanımından veya hiç kullanılmamış olmasından kaynaklanan bir yanlış bağlanma sorunu ortaya çıkmıştır.

Şayet herhangi bir sözlüğe bakılsaydı, “bekâr” yerine “dul”⁶⁷ kelimesinin çeviride kullanılması gerektiği anlaşılırdı. Böylece çeviri, *“İçlerinde (savaş esiri) olan cariye ve kölelerin en fazla bulunduğu ümmettir”* şeklinde olabilirdi.

Örnek:4) “(ويكبرون الله على كل نجد) *Her coşkuda Allah’a tekbir ederler*”

Türkçeye coşku⁶⁸ diye tercüme edilen kelime, aslında yüksek yer anlamındadır. Bağlanılan eserde birçok yerde geçen bu ifade ve bu ifadenin benzerlerinde asıl anlatılmak istenen, İslâm ümmetinin her hal ve şartta tekbir ve tehlîl getirme özelliğidir.

Örnek:5) “(فهذا كتاب اقتضته من أكثر من ثلاثمائة كتاب) *Bu kitabı 33’den fazla kitaptan araştırıp doğrusunu çıkarmak suretiyle hazırladım*”

Asıl eserde 300 sayısı, çeviride sehven 33 olarak çevrilmiş.

“(قبل أن يخلق آدم بألفي عام) *Âdem yaratılmadan bin sene önce*”

Bu cümlede olduğu gibi 2000 sayısı, dalgınlık sebebiyle olsa gerek 1000 olarak çevrilmiştir.

⁶⁴ eş-Şâmi, a.g.e., XII, 404.

⁶⁵ İbrahim Mustafâ vd., a.g.e., s. 569.

⁶⁶ İbrahim Mustafâ vd., a.g.e., s. 309.

⁶⁷ İbrahim Mustafâ vd., a.g.e., s. 34.

⁶⁸ İbrahim Mustafâ vd., a.g.e., s. 909.

Örnek:6) “(فقلت: وفيما ذكره نظر من وجهين) Bana göre, onun zikrettiği bu görüşün iki yönü vardır.”⁶⁹

Bu örnekte olduğu gibi (نظر) kelimesi, (في) harf-i cerr'i ile bir arada kullanıldığında bir eleştiri durumunu veya anlamını ifade eder. Bu yüzden çeviri şöyle olabilirdi: “Onun görüşü, iki yönden tetkike muhtaçtır.”

Konuyla ilgili verilen örneklerden anlaşılacağı üzere çeviride kullanılan sözlükler yetersizdir. Çünkü eserde birçok değişik ilim dalına ait metinler var. Söz konusu eksikliklerin giderilmesi ve ideal bir bağlanmanın oluşturulması için sözlük kullanma hususuna tam olarak uyulması gerekmektedir.

2.3 Çevirinin Sanatsal Tahlili

2.3.1 Belagat/Retorik

Örnek:1) “(وهو الذي ذكره هو الحق الذي لا محيد) İşte onun kaydettiği bu görüş, gerçek olan görüştür; bundan kaçınılamaz”⁷⁰

Asıl metinde geçen (الذي لا محيد عنه) tümcesi, (الحق) kelimesinin tekidi için getirilmiş sıfattır. Ayrıca “kaçınmanın” ne olduğu ve “neden kaçınılamadığı” belirgin değildir. Söz konusu belirsizlik, cümlenin doğru ve anlaşılır olmasını engellemiştir. Çeviri daha doğru olarak şöyle yapılabilirdi: “Onun dile getirdiği görüş, kesinlikle kabul edilmesi gereken doğru görüştür.”

Örnek:2) “(أفلحت الوجود). فقالوا: ووجهك يا رسول الله) Yüzler kurtuldu!” buyurdu. Onlar da: “Senin yüzün de ya Resulallah!” diye karşılık verdiler”⁷¹

Yukarıdaki tercüme metinde (أفلحت الوجود) tümcesi, haber değil dilek cümlesi olup “Yüzünüz ağarsın” veya “Gözünüz aydın olsun” gibi anlamlar içeren bir duadır. Ayrıca çeviride aynı cümle, hem haber hem de dilek kipi olarak çevrildiğinden sözde bağlanma sorunu ortaya çıkmıştır.

Örnek:3) “(بلغني أن الذين كسروا رباعية رسول الله صلى الله عليه وسلم لم يولد لهم صبي،) Bana ulaşan habere göre Resûlullah'ın (Rebai) dişini kıranların hiç çocuğu olmamıştır. Peygamberin de kırılan dişinin yerine yenisi çıkmıştır.”⁷²

⁶⁹ eş-Şâmî, Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd, VI, 213.

⁷⁰ eş-Şâmî, a.g.e., XII, 404.

⁷¹ eş-Şâmî, Peygamber Külliyyatı, VI, 43.

⁷² eş-Şâmî, a.g.e., IV, 225.

Asıl metinde onların çocuklarının olmadığı veya olamayacağı anlatılmak istenmiyor. Gerçekte anlatılmak istenen ise, azı dişleri olan hiçbir çocuklarının doğmadığıdır. Ayrıca “rebâî” kelimesi yerine “azı dişi” denebilirdi. Tercüme edilmediğine göre “rebâî” kelimesinin parantez içinde kullanılma sebebi de anlaşılamiyor. Bu örnekte olduğu gibi tercümede ilk düğüm doğru değilse sonradan gelenler de hep yanlış olur. Çeviride geçen şu cümle ise: “*Peygamberin de kırılan dişinin yerine yenisi çıkmıştır.*” Sözde bağlanmaya, başka bir deyişle bağlanamamış olmaya bir örnektir.

Örnek:4) “(لاسلنك منهم كما تسل الشعرة من العجين) *Seni onlardan tereyağından kıl çeker gibi çekip çıkarırım*”⁷³

Deyimler ve atasözleri her dilde önemli bir yer işgal eder. Asıl metindeki deyim, Türkçedeki karşılığı bulunarak çevrildiğinden bilimsel ve ahlâkî bağlanmaya ek olarak sanatsal bağlanma da gerçekleşmiştir. Bunun ile çeviride yerelleştirme⁷⁴ olgusuna dikkat edilmiş ve bunun gereği yerine getirilmiştir.

2.4 Çevirinin Ahlâkî Tahlili

Çeviride asıl metindeki bazı bölümlerin ve hususların çevrilmemiş; bazı kelime ve cümlelerin mana ve kelime çevirisinin yapılmamış olması veya çeviri esnasında yanlış ve gelişigüzel tahminde bulunmak vb. unsurlar etik açıdan çeviriye halel getiren unsurlardandır.

2.4.1 Ahlâkî Tamamlayıcıların Eleştirisi

Örnek:1) (وسبقت قبضة معاوية في غزوة تبوك) (°)

Arapça dilbilgisi ile ilgili herhangi bir bilgi içermediği halde bu cümlelerin çevirisi yapılmamıştır. Bu durum, çevirmenlerin elindeki nüshanın farklı olmasından kaynaklanmış olabilir.

Örnek:2) “(ولهو كان أتقى لله من أن يتوثب عليها) *Yemin olsun ki o, Allah'tan en çok korkandır.*”⁷⁶

⁷³ eş-Şâmî, a.g.e., IX, 387.

⁷⁴ Yerelleştirme; okuyucunun metne değil metnin okuyucuya getirilmesi durumudur.

⁷⁵ eş-Şâmî, a.g.e., X, 359.

⁷⁶ eş-Şâmî, a.g.e., XII, 317.

Buradaki car ve mecrur (من أن يتوثب عليها) tercüme edilmemiş. Birinci örnekte olduğu gibi bu örnekte de tercümenin yapılmamasına neden olacak geçerli bir sebep yok gibi görünmektedir. Varsa eğer bu belirtilmelidir.

Örnek:3) (إذا رأوا أمرا استخاروا الله تعالى فيه ثم مضوا فيه) *Bir iş üzerinde düşünürlerse, önce o konuda Allah için istihareye yatarlar, sonra yollarına devam ederler.*⁷⁷

Kelime çevirisi yapılmışsa eğer, “önce o konuda Allah için istihareye yatarlar” cümlesi asıl metinde yoktur. Aksine sadece mana çevirisi yapılmışsa, metinde “Allah için istihareye yatmak” diye bir anlam çıkmaz. Çünkü “İstihare” kelimesi “hayırlısını talep etmek” anlamını ifade etmektedir. Çevirinin asıl metne bağlanması gerekirken, bu örnekte olduğu gibi- ister bilerek ister hataen olsun- bağlanma aksi yönde gerçekleşmiştir.

Örnek:4) (وشاهدت شيخنا يرسل إلى المصروع من يخاطب الروح التي فيه) *Şeyhimizin (Suyûtinin) saralıya, başka bir deyişle onda olan ruha hitab edecek birini gönderdiğine tanık oldum.*⁷⁸

Yukarıdaki cümlede konuşan İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye'dir. Bahsettiği şeyh, onu hocası olan İbn Teymiyye'dir. Faraza o şeyh, açıklamadaki kişi olsa bile, çevirinin içine gerekmedikçe bu tür (Suyûti'nin) açıklamaların konması pek makbul sayılmaz. Sözkonusu yanlışlığın asıl sebebi, çeviri yaparken asıl metnin kendisinden alıntı yaptığı eserlere müracaat edilmemesidir. Bu nedenle temel İslâm kaynak eserlerini tercüme etmek, o kaynak eseri bizzat yazmaktan daha zorlu bir süreçtir, denilebilir. Bu örneğimizde görülen hata, bağlanmayı zedeleyen bir yanlışlık olmasa bile, çevirinin ahlâkîlik boyutuna hanel getirir.

Örnek:5) (قالت: فاقدروا قدر الجارية العربية الحديثة السن) *Bu nedenle Hz. Aişe, siz de genç kızlarınızın eğlenmesine izin veriniz, derdi.*⁷⁹

Yukarıdaki örnekte var olan çeviri sapması, istemeden de olsa asıl metne ihanet etme anlamına gelir. Burada gerçekte bir çevirme eylemi yapılmamış. Çünkü çevirinin, ne Hz. Ayşe ne de kitabın yazarının anlatmak istedikleri ile uzaktan ve yakından bir alakası yoktur. Eğer gerçekten çeviri yapılsaydı, şöyle yapılabilirdi: “Ayşe (kendisinden bahsederek); takdir edersiniz ki ben, o vakit küçük yaştaki bir Arap kızydım, dedi” veya “Ayşe (kendisinden bahsederek); varın siz küçük yaştaki bir Arap kızını gözünüzün önüne getirin, dedi.”

⁷⁷ eş-Şâmi, a.g.e., X, 446.

⁷⁸ eş-Şâmi, a.g.e., XII, 112.

⁷⁹ eş-Şâmi, a.g.e., IX, 69.

Örnek:6) “ولهذا تجد الأئمة من الفقهاء والمحدثين يذكرون الحديث في باب النذور والسفر) (للجهاد) *İşte bu sebeple, fıkhıta ve hadiste ileri gelen âlimlerin bu hadisi, adak konusunda ve cihad için sefere çıkma babında zikrettiklerini görürsün*”⁸⁰

Mescitlere yolculuk yapılması hususunda hadis ve fıkıh kitaplarına bakılıyorsa eğer, mevzubahis olan hadisin sadece adak konusunda yer aldığı görülebilirdi. Buna binaen, daha doğru bir tercüme şöyle yapılabilirdi: “*İşte bu sebeple, fakih ve muhaddislerin bu hadisi, adak babında zikrettiklerini görürsün. Cihat için yolculuk yapmak ise...*”

Örnek:7) “وخيرها بين الصبر والجنة، وبين الدعاء لها بالشفاء من غير ضمان، فاختارت) (الصبر والجنة) *Resûlullah (a.s) onun sarasına karşı, kesin cennete kavuşması veya sonucu kesin olmayan şifa için ona dua etmesi konusunda tercihi kendisine bırakıyor; o da sabır karşılığı cenneti tercih ediyor.*”⁸¹

Sözü edilen hadis için, hadis şerhlerini ihtiva eden eserlere bakılırsa Hz. Peygamber'in sara hastası kadına iki tercihte bulunmuş olduğu görülürdü: Ya hastalığına sabredip cennete gidecek veya Hz. Peygamber hastalığından kurtulsun diye ona dua edecek. Fakat Hz. Peygamber, ikinci şıkkın tercih edilmesi durumunda hastalığından dolayı o bayanın cennete giremeyebileceğini -girebilir de- ifade etmiştir. Bu ise, o bayanın başka bir nedenden dolayı Cennete giremeyeceği anlamına gelmez. Yani, Hz. Peygamber dua edince bu bayanın şifa bulacağı kesin; ama şifadan sonra onun cennete girip giremeyeceği ise kesin değildir.

3. Okur Gözüyle Çevirinin Tahlili

Kendisi için çevirinin/bağlanmanın gerçekleştirildiği okur gözüyle çevirinin nasıllığını tespit için bazı yöntemler bulunmaktadır. Bu yöntemler arasında en meşhur olanı, okuyucuya çeviri metnin okutulması yöntemidir. Çeviriyi okuyan ortalama bir okuyucunun duraksadığı yerler sorun teşkil eden yerler olarak belirlenebilir. Fakat İslâm kaynak eser okuyucularının tümü için belli bir seviye düzeyi belirlenemez. Çünkü her bir okuyucu, kaynak eserlerle az veya çok birbirlerinden farklı derecede iştiğal eden kimseler olabileceği gibi, hayatında hiçbir İslâm kaynak eseri okumamış kimseler de olabilirler. Ayrıca okuyucunun tek başına rahatlıkla anladığı metnin, gerçekte anlatılmak istenen ile ilgisi olmayabilir. Bu gerekçelerden dolayı sözü edilen yöntemin yerine biz, asıl metne çeviri aracılığı

⁸⁰ eş-Şâmî, a.g.e., XII, 404.

⁸¹ eş-Şâmî, a.g.e., XII, 114.

olmadan bağlanabilen bir asıl metin okuyucusuyla çeviri metnin okuyucusunun yan yana gelip çeviri/bağlanma sonuçlarını paylaşmaları, karşılaştırmaları şeklinde bir yöntemi kullanmayı yeğledik.

Uygulamayı seçtiğimiz yöntemi; seviyesi, kaynak eserle işigali birbirinden farklı beş okuyucu üzerinde -bu sayı ihtiyaca ve şartlara göre çoğaltılıp azaltılabilir- gerçekleştirdik.

Yöntemin uygulanması sonucu elde edilen verileri şu şekilde özetleyebiliriz: Okuyucu, bu çok hacimli siyer eserini büyük oranda anlamıştır. Fakat anlayamadığı, yanlış anladığı veya anlamakta zorlandığı metinler, cümleler ve kelimelerle de karşılaşmıştır. Biz, bu sorunlara sözde, eksik ve yanlış bağlanma kavramları ile uygulamamızda yer vermeye çalıştık. Ayrıca iki tür okuyucunun okuduklarını karşılaştırmaları neticesinde, çeviri okuyucularının anladıklarını sandıkları bazı metinlerin aslında anladıklarından farklı anlaşılması gerektiği ortaya çıkmıştır. Bu ve okurların asıl metnin elyazmaları ile kitaplaştırılmış halini okuyup karşılaştırma yapamadıklarından hissetmedikleri diğer bazı çeviri eksikliklerini ise ahlâkî eleştiri kısmında ele aldık. Ayrıca burada detaylı aktaramadığımız Nida ve Taber 'in ileri sürdükleri 'tersine çeviri' (back translation) , 'tamamlama tekniği' (cloze procedure) ve diğer yöntem ve teknikler uygulanarak okuyucu gözüyle çeviri metnin anlaşılabilirliği ile beraber görsellik, sayfa düzeni ve diğer tamamlayıcı unsurların da eleştirisi yapılabilir.

Sonuç

Makalemiz boyunca gerçekleştirmeye çalıştığımız uygulama sonucunda İslâm kaynak eserlerinin çevirisi ve çeviri eleştirisi ile ilgili bazı teorik ve pratik sonuç ve değerlendirmelere ulaştık.

Elde ettiğimiz sonuçlardan çeviriye yönelik olanları şöyle özetleyebiliriz. Çevirinin bir çeviri nazariyesi ve bir değerler dizisine bağlı olarak gerçekleştirilmesi ve eğer mümkünse çevrilecek eserin sahip veya sahiplerinden çeviri için izin alınması gerekir. Çevrilecek olan eser değişik metinleri içeriyorsa eğer, çeviri yapanların ilgili metin uzmanlarından seçilmesi çevirideki hataları en aza indirger. Çeviri yaparken asıl metnin yazma ve basılmış nüshalarıyla beraber çalışılmalıdır. Çevirmenlerin çeviriden önce planlama yapmaları ve yöntem belirlemeleri, çevirinin tutarlılığı için çok önemli bir husustur. Asıl metnin alıntı yaptığı kaynakların, çeviri aşamasında hazır bulundurulması da tercümede meydana gelebilecek çelişkileri ve hataları giderebilir. Ayrıca çeviri yaparken normal sözlüklerin yanında asıl eserdeki mevcut ilimlere ait terim sözlükleriyle çalışılmalıdır. Çevirmenlerin her iki eserin diline bütün yönleriyle hâkim olmaları, çevirmenlerde olması gereken şartların başında gelir. Gereksizce çeviriye açıklama vb. adlar altında müdahale edilmemeli, asıl metinde olmayan görseller kitabın içine serpiştirilmemeli, bunun yerine görseller ekler halinde verilmelidir. Asılda olup da herhangi bir sebepten çevrilmemesi düşünülen kısımlara ise çeviri eserde orijinal halleriyle yer verilmesi gerekir. Çevrilecek eserin yazarı ve yazıldığı dönemin çevirmenler tarafından bütün yönleriyle bilinmesi; çeviriyi tamamlayan unsurlardan biridir. Son olarak, çeviri eserin basılmadan önce mutlaka bir çeviri eleştirisi kuramına göre eleştirilip, eserin ait olduğu ilim erbabının onayından geçmesi gerekmektedir.

Çeviri eleştirisini yönelik ulaştığımız sonuçları ise şöyle özetleyebiliriz. İslâm kaynak eser çevirilerinin eleştirisinde, çeviri üç boyutlu (sanat, bilim ve ahlâk) olarak ele alınmalıdır. Böylece, eleştirilerin salt hata arama ve bunları deşifre etmek gayreti olmaktan çıkartılıp bilimsel, sanatsal ve ahlâkî bir eylem olması sağlanabilir. İslâm kaynak eserlerinin çevirilerine okurla kaynak eseri buluşturan bir bağlanma olarak bakılabileceğinden söz konusu bağlanmanın okur açısından nasıl gerçekleşmiş olduğunun tespiti için uygun yöntemlerin kullanılması büyük önem arz etmektedir. Eleştirilerde, çevirilerin sadece hataları veya eksikliklerine yer verilmeyip örnek alınabilecek uygulamalarına da değinilmeli ve bunlardan örnekler verilmelidir.

INFORMATIVE ABSTRACT
AN APPLIED EXAMPLE TO
TRANSLATION CRITICISM DUE TO AL-SHÂMÎ'S
“SUBULU’L-HUDÂ VA’R-RASHÂD FÎ SÎRETI
KHAYRI’L-‘IBÂD”

İbrahim BARCA*

Qur’an’s and the Prophet Muhammad’s language being Arabic, it led the first Islamic scientific works to be written in Arabic as well. Acceptance of Islam by other people living in different geographies, made it necessary that the Islamic scientific works are translated into various languages.

The concept of “Translation” could be defined in so many different ways. Taking Islamic source works into consideration we defined “Translation” as “indirect conveying of any idea, emotion and knowledge belonged to any language when not directly transferable, through another language, symbol and sign”.

The increase in casual translations has caused some troubles. To be indicative of these problems and to help to find regarding solutions, we have given the name “The Critique of Islamic Source Works’ Translation” to this article. Turkish translation of the book “Subulu’l-hudâ va’r-rashâd fî sîreti khayri’l-‘ibâd”, a prophetic biography by al-Shâmî will be the case on which the study will be implemented in this article.

Diverse perspectives on translation criticism which are developed together with translation activities have brought along different definitions of translation criticism. Within the scope of Attachment theory, translation criticism could be defined as: “the review of the attachment established between the target work and the source one by the use of specific methods.”

The purpose of this article is to debug translations from interpretation errors; and to help so translation criticism would be done using definite methods and towards a scientific aim.

*Lecturer., Siirt University, Faculty of Theology, Chair of History of Islam and Islamic Art (bureyha1977@hotmail.com).

Our practice will be predicated upon “Attachment Theory”. This theory has necessitated the conceptual analysis of translation and translation criticism and also the evaluation of their historical development processes. Later on translation criticism has been tried to be applied through scientific, artistic and moral examples.

As a result of the practice carried out through the article, we have reached some theoretical and practical outcomes regarding Islamic source works’ translation and translation criticism.

The results aimed at translation could be summarized in this way:

Translation should be carried out based on a translation theory and if possible the owner(s) of the work -to be translated- should be asked for a permit.

In case that the work -to be translated- includes various texts, translation errors could be minimized by choosing translators from relevant text experts.

While doing the translation, one should work with original manuscript and print versions of the text. For a coherent translation, it is important that translators do some planning and define their methods prior to translating. Keeping available those resources from which the original text has quoted while doing the translation could resolve possible contradictions and mistakes. Also while translating in addition to normal dictionaries one should work with dictionaries which include terms related to the disciplines from the work.

Translators’ full command of the languages of both works is the most important among the requirements to be met by them. Unless needed there should not be any intervention under the name of explanation etc.

Those pieces from the original text which are not going to be translated should be left as they are. Translators’ awareness of the original text’s author and the period in which it was written is one of the factors which bring the translation to completion.

The translation definitely has to be criticized in accordance with a translation criticism theory and to be approved by relevant scientists.

And the results aimed at translation criticism could be summarized in this way:

In the critique of Islamic source work translations, translation should be discussed as three dimensional; art, science and ethics. By this way, critique will go

beyond searching and decoding errors and will become a scientific, artistic and ethic practice.

As we see translations of Islamic source works as attachments which bring the reader and the source work together, there is a need to use appropriate methods to determine how this happens from the viewpoint of the reader.

In the critiques not only translation errors and shortcomings, but also practices which could be taken as examples should be included.

KAYNAKÇA

- Abdurrahmân es-Süheylî, **er-Ravdü'l-unuf**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût. Beşîr İsevî, **et-Tercemetü ile'l-Arabiyya**, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Nâsır, 1996.
- Buhârî, **el-Câmi'u's-sahîh'l-muhtasar**, thk. Mustafâ Dîb el-Buğâ, Dâru İbn Kesîr, Beyrût 1987.
- Ebû Dâvûd es-Secestânî, **Sünen-i Ebî Dâvûd**, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabiyye, Beyrut.
- Eş-Şâmî, **Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd**, thk. Âdil Abdülmevcûd, Ali Muhammed, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnân 2007.
- Eş-Şâmî, **Peygamber Külliyyatı**, çev. Komisyon, Ocak Yayıncılık, İstanbul 2006.
- Faruk Yücel, **Çeviri Eleştirisi Neyi Eleştirir**, Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 12, (2007/1), s. 39-58.
- Fuat Sezgin, **Tanınmayan Büyük Çağ**, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.
- Filib Dâyi, **Evdahü'l-mesâlik fi't-tercemeti ve't-ta'rîb**, Mektebetü Lübnân Nâşirûn, Beyrût 1993.
- Hızlı, Mefail, "Siyer", **Şamil İslâm Ansiklopedisi**.
- İbnü'n-Nedîm, **Kitâbü'l-Fihrist**, Rızâ Teceddüfî.
- İbn Haldûn, **Te'rîhu İbni Haldûn**, thk. Üstâz Halil Şehhâde, Dâru'l-Fikir, Beyrût 2001, I-VIII.
- İbrahim Mustafâ, **el-Mu'cem'ül-vesît**, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Kâtip Çelebî, Mustafâ, **Keşfü'z-zünûn**, Dâru'l-İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrût.
- Mennâ el-Kattân, **Mebâhis fi ulûmi'l-Kur'ân**, Mektebetü'l-Maarif, Beyrût 2000.

Meryem Selâme, **et-Tercemetü fi'l-asri'l-Abbâsî**, çev. Necib Ğazavî, Vizâre Sakâfe.

Muhammed el-Azîm, Şemsülhakk, **Avnü'l-ma'bûd**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1415.

Muhammed b. Tulun, **İ'lamü's-sâilîn an kütübi Seyyidi'l-Mürselîn**, thk. Mahmûd Arnâvût Müessesetü'r-Risâle, Beyrût.

Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Şami Şemseddin", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)**, İstanbul 2010,

Sâlim Abdul'al, **Celâleddîn es-Süyûtî**, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût 1989.

Senem Soyer, Arapça - Türkçe Çevirilerde Sözcük ve Kalıplaşmış İfadeler Düzeyinde Eşdizimlik Sorunları ve Çözüm Önerileri, **Ankara Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi**, Ankara 2006.

Sevil Asuman Karakaya, Çeviride Anlaşmazlıklar Anlaşmazlıkların Kaynağı ve Uygulamalar Işığında Çözüm Yolları, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul 2001.

Nevzat Türkoğlu, İbn Seyyidinnas'ın Hayatı, Eserleri ve Tarihçiliği, **Yüksek Lisans Tezi**, Ankara 2008.

Yusûf Hatîb, **Dirâsâtün an vâki'i't-terceme**, İdâretü's-Sakâfe, Tunus 1987.